

Document pregător
al celei de-a XVI-a Adunări Generale Ordinare a Sinodului Episcopilor
(7 septembrie 2021)

Pentru o Biserică sinodală:
comuniune, participare și misiune

DOCUMENT PREGĂTOR

Cuprins:

I. Apelul de a merge împreună

II. O Biserică în mod constitutiv sinodală

III. În ascultarea Scripturilor

Isus, mulțimea, apostolii

O dublă dinamică de convertire: Petru și Corneliu (*Fap* 10)

IV. Sinodalitatea în acțiune: piste pentru consultarea poporului lui Dumnezeu

Întrebarea fundamentală

Diferite împărțiri ale sinodalității

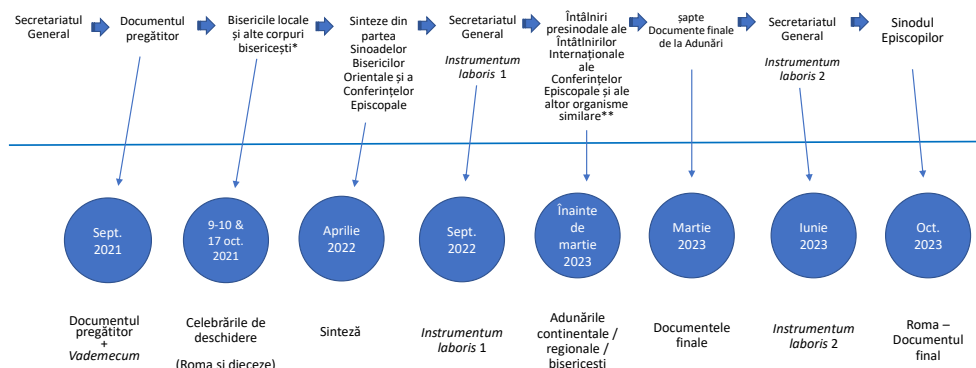
Zece nuclee tematice de aprofundat

Pentru a contribui la consultare

1. Biserica lui Dumnezeu este convocată în Sinod. Drumul, cu titlul „Pentru o Biserică sinodală: comuniune, participare și misiune”, se va deschide solemn la 9-10 octombrie 2021 la Roma și la 17 octombrie în fiecare Biserică particulară. O etapă fundamentală va fi celebrarea celei de-a XVI-a Adunări Generale Ordinare a Sinodului Episcopilor, în octombrie 2023¹, după care va urma faza de realizare, care va implica din nou Bisericile particulare (cf. *EC*, art. 19-21). Cu această

¹ Se prezintă în continuare, în formă de schemă, etapele drumului sinodal.

Pentru o Biserică sinodală: comuniune, participare și misiune
a XVI-a Adunare Generală a Sinodului Episcopilor

* Dicasterii, viață consacrată (UISG-USG, uniuni și federații), asociații de credincioși, instituții de învățământ superior

** Africa (SECAM), Oceania (FCBCO), Asia (FABC), Orientul Mijlociu (CPCO), Europa (CCEE), America Latină (CELAM), America de Nord (USCCB+CCCB)

convocare, Papa Francisc invită întreaga Biserică să se întrebe cu privire la o temă decisivă pentru viața și misiunea sa: „Tocmai drumul sinodalității este drumul pe care Dumnezeu îl așteaptă de la Biserică din al treilea mileniu.”² Acest itinerar, care se înserează în acel *aggiornamento* al Bisericii propus de Conciliul al II-lea din Vatican, este un dar și o misiune: mergând împreună și reflectând împreună asupra parcursului făcut, Biserica va putea învăța din aceste experiențe care procese o pot ajuta să trăiască comuniunea, să realizeze participarea, să se deschidă la misiune. De fapt, „a merge împreună” este ceea ce realizează și manifestă cel mai bine natura Bisericii ca popor al lui Dumnezeu pelerin și misionar.

2. O întrebare de fond ne determină și ne conduce: Cum se realizează astăzi acest „a merge împreună” la diferite niveluri (de la nivelul local la cel universal), permițând Bisericii să proclame Evanghelia? Ce pași ne îndeamnă Duhul să facem pentru a crește ca Biserică sinodală?

Pentru a aborda împreună această întrebare e nevoie să ne punem în ascultarea Duhului Sfânt, care ca și vântul „suflă unde vrea; îi auzi sunetul, dar nu știi de unde vine, nici încotro merge” (*In* 3,8), rămânând deschiși la surprizele pe care în mod sigur le va pregăti pentru noi de-a lungul drumului. Astfel se activează un dinamism care permite să începem să adunăm unele roade de convertire sinodală, care se vor coace progresiv. Este vorba de obiective de mare relevanță pentru calitatea vieții ecleziale și pentru desfășurarea misiunii de evanghelizare, la care toți participăm în virtutea Botezului și a Mirului. Indicăm aici principalele obiective, care declină sinodalitatea ca formă, ca stil și ca structură a Bisericii:

- să rememorăm modul în care Duhul a condus drumul Bisericii în istorie și ne cheamă astăzi să fim împreună martori ai iubirii lui Dumnezeu;
- să trăim un proces eclezial participativ și incluziv, care să ofere fiecăruia – îndeosebi celor care din diferite motive se află la periferie – oportunitatea de a se exprima și de a fi ascultat, pentru a contribui la construirea poporului lui Dumnezeu;
- să recunoaștem și să apreciem bogăția și varietatea darurilor și a carismelor pe care Duhul le dăruiește în libertate, pentru binele comunității și în favoarea întregii familii umane;
- să experimentăm moduri participative de a exercita responsabilitatea în vestirea Evangheliei și în angajarea pentru a construi o lume mai frumoasă și mai locuibilă;
- să examinăm modul în care sunt trăite în Biserică responsabilitatea și puterea, precum și structurile cu care sunt gestionate, făcând să se evedențieze și încercând să se convertească prejudecăți și practici deformate care nu sunt înrădăcinate în Evanghelie;
- să acredităm comunitatea creștină ca subiect credibil și partener credibil în parcursuri de dialog social, vindecare, reconciliere, incluziune și participare, reconstruire a democrației, promovare a fraternității și a prieteniei sociale;
- să regenerăm relațiile dintre membrii comunităților creștine, precum și dintre comunități și celelalte grupuri sociale, de exemplu comunități de credincioși de alte confesiuni și religii, organizații din societatea civilă, mișcări populare etc.;

² Francisc, *Discurs pentru comemorarea celei de-a 50-a aniversări a instituirii Sinodului Episcopilor* (17 octombrie 2015).

· să favorizăm valorizarea și apropierea roadelor experiențelor sinodale recente la nivel universal, regional, național și local.

3. Acest Document pregătit se pune în slujba drumului sinodal, îndeosebi ca instrument pentru a favoriza prima fază de ascultare și consultare a poporului lui Dumnezeu în Bisericile particulare (octombrie 2021 – aprilie 2022), în speranța de a contribui la punerea în mișcare a ideilor, a energiilor și a creativității tuturor celor care vor lua parte la itinerar și de a ușura împărțirea roadelor angajării lor. În acest scop: 1) începe trasând câteva caracteristici importante ale contextului contemporan; 2) ilustrează sintetic referințele teologice fundamentale pentru o corectă înțelegere și practică a sinodalității; 3) oferă idei biblice care vor putea hrăni meditația și reflecția în rugăciune de-a lungul drumului; 4) ilustrează câteva perspective de la care să se recitească experiențele de sinodalitate trăită; 5) expune câteva piste pentru a împărți această muncă de recitare în rugăciune și în împărțire. Pentru a însoți concret organizarea lucrărilor este propus un *Vademecum* metodologic, atașat la acest Document pregătit și disponibil pe site-ul dedicat³. Site-ul oferă câteva resurse pentru aprofundarea temei sinodalității, ca sprijin pentru acest Document pregătit; între acestea semnalăm două, citate de mai multe ori în continuare: *Discursul pentru comemorarea celei de-a 50-a aniversări a instituirii Sinodului Episcopilor*, ținut de Papa Francisc la 17 octombrie 2015, și documentul *Sinodalitatea în viața și în misiunea Bisericii*, elaborat de Comisia Teologică Internațională și publicat în 2018.

I. Apelul de a merge împreună

4. Drumul sinodal se desfășoară în cadrul unui context istoric marcat de schimbări epocale ale societății și de o tranziție crucială în viața Bisericii, pe care nu este posibil s-o ignorăm: în interiorul complexității acestui context, în tensiunile și contradicțiile sale, suntem chemați să „scrutăm semnele timpurilor și să le interpretăm în lumina Evangheliei” (GS, nr. 4). Se schițează aici câteva elemente ale scenariului global legate mai strâns de tema Sinodului, însă tabloul va fi îmbogățit și completat la nivel local.

5. O tragedie globală ca pandemia de COVID-19 „a trezit efectiv pentru un anumit timp conștiința că suntem o comunitate mondială care navighează în aceeași barcă, unde răul unuia este în dauna tuturor. Ne-am amintit că nimeni nu se salvează singur, că ne putem salva numai împreună” (FT, nr. 32). În același timp, pandemia a făcut să explodeze inegalitățile și neregulile deja existente: omenirea apare tot mai zdruncinată de procese de masificare și de fragmentare; condiția tragică pe care o trăiesc migranții în toate regiunile lumii dă mărturie despre cât de înalte și rezistente sunt încă barierele care despart familia umană. Enciclicele *Laudato si'* și *Fratelli tutti* documentează profunzimea fracturilor care străbat omenirea, și la aceste analize putem face referință pentru a pleca urechea la strigătul săracilor și al pământului și a recunoaște germeii de speranță și de viitor pe care Duhul continuă să-i facă să încolțească și în timpul nostru: „Creatorul nu ne abandonează,

³ Cf. www.synod.va.

nu da niciodata înapoi în proiectul său de iubire, nu se căiește că ne-a creat. Omenirea încă are capacitatea de a colabora pentru a construi casa noastră comună” (LS, nr. 13).

6. Această situație, care, deși în condițiile unor mari diferențe, unește întreaga familie umană, este o provocare pentru capacitatea Bisericii de a însoți persoanele și comunitățile în recitirea experiențelor de doliu și suferință care au demascat multe siguranțe false, și de a cultiva speranța și credința în bunătatea Creatorului și a creației sale. Însă nu putem să ascundem că însăși Biserica trebuie să înfrunte lipsa de credință și corupția și în interiorul ei. Îndeosebi nu putem uita suferința trăită de minori și persoane vulnerabile „din cauza abuzurilor sexuale, de putere și de conștiință comise de un număr însemnat de clerici și persoane consacrate”⁴. Suntem interpelați încontinuu „ca popor al lui Dumnezeu să luăm asupra noastră durerea fraților noștri răniți în trup și în spirit”⁵: prea mult timp strigătul victimelor a fost unul pe care Biserica n-a știut să-l asculte suficient. Este vorba de răni adânci, care cu greu se cicatrizează, pentru care nu se va cere niciodată suficient iertare și care constituie obstacole, uneori redutabile, de a înainta în direcția celui „a merge împreună”. Întreaga Biserică este chemată să se confrunte cu povara unei culturi impregnate de clericalism, pe care o moștenește de la istoria sa, și de forme de exercitare a autorității pe care se altoiesc diferitele tipuri de abuz (de putere, economice, de conștiință, sexuale). Este inimaginabilă „o convertire a acțiunii ecleziale fără participarea activă a tuturor componentelor poporului lui Dumnezeu”⁶: împreună cerem Domnului „harul convertirii și ungera interioară pentru a ne putea exprima, în fața acestor delict de abuz, căința și decizia de a lupta cu curaj”⁷.

7. În pofida infidelităților noastre, Duhul continuă să acționeze în istorie și să-și arate puterea sa dătătoare de viață. Tocmai în brazdele săpate de suferințele de tot felul, îndurate de familia umană și de poporul lui Dumnezeu, înfloresc noi limbaje ale credinței și noi demersuri în măsură nu numai să interpreteze evenimentele dintr-un punct de vedere teologal, ci să găsească în încercare motivele pentru a refonda drumul vieții creștine și ecleziale. Este motiv de mare speranță că nu puține Biserici au demarat deja întâlniri și procese de consultare a poporului lui Dumnezeu, mai mult sau mai puțin structurate. Acolo unde au fost inspirate dintr-un stil sinodal, simțul de Biserică a reînflorit și participarea tuturor a dat nou elan vieții ecleziale. De asemenea își găsesc aici confirmarea dorința tinerilor de a juca un rol principal în cadrul Bisericii, cerința de valorizare mai mare a femeilor și de gasire de noi spații de participare la misiunea Bisericii, semnalate deja de Adunările Sinodale din 2018 și din 2019. Pe această linie merg și recenta instituire a slujirii laicale de catehet și deschiderea pentru femei a accesului la slujirile de lector și acolit.

⁴ Francisc, *Scrisoare către poporul lui Dumnezeu* (20 august 2018), introducere.

⁵ *Ivi*, nr. 2.

⁶ *Ivi*.

⁷ *Ivi*.

8. Nu putem ignora varietatea condițiilor în care trăiesc comunitățile creștine în diversele regiuni ale lumii. Alături de țări în care Biserica cuprinde majoritatea populației și reprezintă o referință culturală pentru întreaga societate, sunt altele în care catolicii sunt o minoritate; în unele din aceste țări, catolicii, împreună cu ceilalți creștini, cunosc forme de persecuție chiar foarte violente și adesea ajung la martiriu. Dacă pe de o parte domină o mentalitate secularizată care tinde să expulzeze religia din spațiul public, pe de altă parte un integralism religios care nu respectă libertățile celorlalți alimentează forme de intoleranță și de violență care se reflectă și în comunitatea creștină și în raporturile sale cu societatea. Adesea creștinii asumă atitudini similare, alimentând dezbinările și opozițiile și în Biserică. De asemenea, trebuie ținut cont de modul în care reverberează, în interiorul comunității creștine și în raporturile sale cu societatea, fracturile cauzate de motive etnice, rasiale, de castă, precum și de alte forme de stratificare socială sau de violență culturală și structurală. Aceste situații au un impact profund asupra semnificației obiectivului de „a merge împreună” și asupra posibilităților concrete de a-l pune în practică.

9. În cadrul acestui context, sinodalitatea reprezintă calea magistrală pentru Biserică, fiind chemată să se reînnoiască sub acțiunea Duhului și grație ascultării Cuvântului. Capacitatea de a imagina un viitor diferit pentru Biserică și pentru instituțiile sale, la înălțimea misiunii primite, depinde în mare parte de alegerea de a demara procese de ascultare, dialog și discernământ comunitar, la care toți și fiecare să poată participa și contribui. În același timp, alegerea de „a merge împreună” este un semn profetic pentru o familie umană care are nevoie de un proiect împărtășit, în măsură să urmărească binele tuturor. O Biserică aptă de comuniune și de fraternitate, de participare și de subsidiaritate, în fidelitate față de ceea ce vestește, va putea să stea alături de cei săraci și de cei din urmă și să le împrumute glasul ei. Pentru „a merge împreună” este necesar să ne lăsăm educați de Duhul în spiritul unei mentalități cu adevărat sinodale, intrând cu curaj și libertate a inimii într-un proces de convertire fără de care nu va fi posibilă acea „reformă continuă de care ea [Biserica], ca instituție umană și pământească, are nevoie mereu” (UR, nr. 6; cf. EG, nr. 26).

II. O Biserică în mod constitutiv sinodală

10. „Ceea ce Domnul ne cere, într-un anumit sens, este deja conținut în întregime în cuvântul «sinod»”⁸, care „este cuvânt antic și venerabil în Tradiția Bisericii și a cărui semnificație amintește conținuturile mai profunde ale Revelației”⁹. Este „Domnul Isus cel care se prezintă pe sine însuși drept «calea, adevărul și viața» (In 14,6)”, iar „creștinii, care-l urmează, sunt la origine numiți «discipolii căii» (cf. *Fap* 9,2; 19,9.23; 22,4; 24,14.22)”¹⁰. Sinodalitatea în această perspectivă este mai mult decât celebrarea de întâlniri ecleziale și adunări de episcopi sau o problemă de simplă administrare din interiorul Bisericii; ea „indică specificul *modus vivendi*

⁸ Francisc, *Discurs pentru comemorarea celei de-a 50-a aniversări a instituirii Sinodului Episcopilor*.

⁹ CTI, *Sinodalitatea în viața și în misiunea Bisericii* (2 martie 2018), nr. 3.

¹⁰ *Ivi*.

et operandi al Bisericii ca popor al lui Dumnezeu care manifestă și realizează concret comuniunea sa mergând împreună, reunindu-se în adunare și participând activ prin toți membrii săi la misiunea sa evanghelizatoare¹¹. Astfel se împletesc termenii pe care titlul Sinodului îi propune ca pivoți ai unei Biserici sinodale: comuniune, participare și misiune. Ilustrăm în acest capitol în manieră sintetică unele referințe teologice fundamentale pe care se întemeiază această perspectivă.

11. În primul mileniu, „a merge împreună”, adică a practica sinodalitatea, a fost modul de a proceda al Bisericii, inclusiv ca „popor adunat de unitatea Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfânt”¹². Celor care despărțeau trupul eclezial, Părinții Bisericii le-au opus comuniunea Bisericilor răspândite în lume, pe care Sfântul Augustin o descria drept „*concordissima fidei conspiratio*”¹³, adică acordul în credință al tuturor celor botezați. Aici se înrădăcează dezvoltarea amplă a unei practici sinodale la toate nivelurile vieții Bisericii – local, provincial, universal –, care a atins în conciliul ecumenic cea mai înaltă manifestare a sa. În acest orizont eclezial, inspirat din principiul participării tuturor la viața eclezială, Ioan Gură de Aur putea să spună: „Biserică și Sinod sunt sinonime”¹⁴. Și în al doilea mileniu, când Biserica a pus accentul mai mult pe funcția ierarhică, n-a dispărut acest mod de a proceda: dacă în Evul Mediu și în epoca modernă celebrarea de sinoade diecezane și provinciale este bine atestată alături de cea a conciliilor ecumenice, când a fost vorba de definirea unor adevăruri dogmatice, papii au voit să-i consulte pe episcopi pentru a cunoaște credința întregii Biserici, recurgând la autoritatea lui *sensus fidei* al întregului popor al lui Dumnezeu, care este „*infallibil «in credendo»*” (EG, nr. 119).

12. În acest dinamism al Tradiției s-a ancorat Conciliul al II-lea din Vatican. El scoate în evidență că „i-a plăcut lui Dumnezeu să-i sfințească și să-i mântuiască pe oameni nu individual și fără vreo legătură între ei, ci a voit să facă din ei un popor care să-l cunoască în adevăr și să-l slujească în sfințenie” (LG, nr. 9). Membrii poporului lui Dumnezeu sunt uniți de Botez și „chiar dacă unii, din voința lui Cristos, sunt puși învățători, împărțitori ai tainelor și păstori pentru alții, există totuși între toți o adevărată egalitate în privința demnității și a acțiunii comune tuturor credincioșilor pentru zidirea trupului lui Cristos” (LG, nr. 32). De aceea, toți cei botezați, părtași ai funcției sacerdotale, profetice și regale a lui Cristos, „în exercitarea bogăției multiforme și ordonate a carismelor lor, a vocațiilor lor, a slujirilor lor”¹⁵ sunt subiecți activi ai acțiunii de evanghelizare, fie individual, fie ca totalitate a poporului lui Dumnezeu.

13. Conciliul a subliniat cum, în virtutea ungerii Duhului Sfânt primite la Botez, totalitatea credincioșilor „nu se poate înșela în credință și manifestă această prerogativă prin simțământul supranatural de credință al întregului popor atunci

¹¹ *Ivi*, nr. 6.

¹² Ciprian, *De Oratione Dominica*, 23: PL 4, 553.

¹³ Augustin, *Epistola 194*, 31: PL 33, 885.

¹⁴ Ioan Gură de Aur, *Explicatio in Psalmum 149*: PG 55, 493.

¹⁵ CTI, *Sinodalitatea în viața și în misiunea Bisericii*, nr. 6.

când «de la episcopi și până la ultimii credincioși laici» își exprimă consensul universal în materie de credință și moravuri” (LG, nr. 12). Duhul este cel care îi conduce pe credincioși „la tot adevărul” (In 16,13). Prin lucrarea sa, „Tradiția care vine de la apostoli progresează în Biserică”, pentru că tot poporul lui Dumnezeu crește în înțelegerea și în cunoașterea „lucrurilor și a cuvintelor transmise prin meditarea și studierea lor de către credincioși, care le păstrează în inimă (cf. Lc 2,19.51), prin pătrunderea adâncă ce decurge din experiența spirituală și prin propovăduirea acelor care, odată cu succesiunea episcopală, au primit o carismă sigură a adevărului” (DV, nr. 8). De fapt, acest popor, adunat de păstorii săi, aderă la tezaurul sacru al Cuvântului lui Dumnezeu încredințat Bisericii, perseverează constant în învățătura apostolilor, în comuniunea fraternă, în frângerea pâinii și în rugăciune, „astfel încât, în păstrarea, trăirea și mărturisirea credinței transmise, se creează o deosebită unitate între episcopi și credincioși” (DV, nr. 10).

14. De aceea, păstorii, constituiți de Dumnezeu ca „păzitori, interpreți și martori autentici ai credinței întregii Biserici”¹⁶, să nu se teamă să fie în ascultarea turmei încredințate lor: consultarea poporului lui Dumnezeu nu comportă asumarea în cadrul Bisericii a energiilor democrației bazate pe principiul majorității, pentru că la baza participării la fiecare proces sinodal stă pasiunea împărtășită pentru misiunea comună de evanghelizare, și nu reprezentarea de interese aflate în conflict. Cu alte cuvinte, este vorba de un proces eclezial care nu se poate realiza decât „în sânul unei comunități structurate ierarhic”¹⁷. În legătura rodnică dintre *sensus fidei* al poporului lui Dumnezeu și funcția de magisteriu a păstorilor se realizează consensul unanim al întregii Biserici în aceeași credință. Fiecare proces sinodal, în care episcopii sunt chemați să discearnă ceea ce Duhul spune Bisericii nu singuri, ci ascultând poporul lui Dumnezeu, care „este părtaș și el de funcția profetică a lui Cristos” (LG, nr. 12), este formă evidentă a aceluși „a merge împreună” care face să crească Biserica. Sfântul Benedict subliniază cum „adesea Domnul revelează decizia cea mai bună”¹⁸ celui care nu ocupă poziții de importanță în comunitate (celui mai tânăr în cazul respectiv); astfel, episcopii să aibă grijă să ajungă la toți, pentru ca în desfășurarea ordonată a drumului sinodal să se realizeze ceea ce Apostolul Paul recomandă comunităților: „Nu stingeți Duhul! Nu disprețuiți profețiile, dar cercetați toate: păstrați ceea ce este bun!” (ITes 5,19-21).

15. Sensul drumului la care toți suntem chemați este înainte de toate acela de a descoperi chipul și forma unei Biserici sinodale, în care „fiecare are ceva de învățat. Popor credincios, colegiu episcopal, episcopul Romei: unul în ascultarea celorlalți; și toți în ascultarea Duhului Sfânt, «Duhul adevărului» (In 14,17), pentru a cunoaște ceea ce El «spune Bisericilor» (Ap 2,7)”¹⁹. Episcopul Romei, ca principiu și fundament al unității Bisericii, cere tuturor episcopilor și tuturor

¹⁶ Francisc, *Discurs pentru comemorarea celei de-a 50-a aniversări a instituirii Sinodului Episcopilor*.

¹⁷ CTI, *Sinodalitatea în viața și în misiunea Bisericii*, nr. 69.

¹⁸ *Regula S. Benedicti*, III, 3.

¹⁹ Francisc, *Discurs pentru comemorarea celei de-a 50-a aniversări a instituirii Sinodului Episcopilor*.

Bisericilor particulare, în care și pornind de la care există Biserica Catolică una și unică (cf. *LG*, nr. 23), să intre cu încredere și curaj pe drumul sinodalității. În acest „a merge împreună”, cerem Duhului să ne facă să descoperim cum comuniunea, care compune în unitate varietatea darurilor, a carismelor, a slujirilor, este pentru misiune: o Biserică sinodală este o Biserică „în ieșire”, o Biserică misionară, „cu ușile deschise” (*EG*, nr. 46). Asta include chemarea de a aprofunda relațiile cu celelalte Biserici și comunități creștine, cu care suntem uniți de unicul Botez. Apoi, perspectiva lui „a merge împreună” este și mai amplă și cuprinde întreaga omenire, cu care împărtășim „bucuriile și speranțele, tristețile și neliniștile” (*GS*, nr. 1). O Biserică sinodală este un semn profetic mai ales pentru o comunitate a națiunilor incapabilă să propună un proiect împărtășit, prin care să urmărească binele tuturor: a practica sinodalitatea este astăzi pentru Biserică modul cel mai evident de a fi „sacrament universal de mântuire” (*LG*, nr. 48), „semn și instrument al unirii intime cu Dumnezeu și al unității întregului neam omenesc” (*LG*, nr. 1).

III. În ascultarea Scripturilor

16. Duhul lui Dumnezeu care luminează și dă viață acestui „a merge împreună” al Bisericilor este același care acționează în misiunea lui Isus, promis apostolilor și generațiilor de discipoli care ascultă poporul lui Dumnezeu și îl pun în practică. Duhul, conform promisiunii Domnului, nu se limitează să confirme continuitatea Evangheliei lui Isus, ci va lumina profunzimile mereu noi ale Revelației sale și va inspira deciziile necesare să susțină drumul Bisericii (cf. *In* 14,25-26; 15,26-27; 16,12-15). Pentru aceasta este oportun ca drumul nostru de construire a unei Biserici sinodale să fie inspirat de două „imagini” din Scriptură. Una reiese în reprezentarea „scenei comunitare” care însoțește constant drumul evanghelizării; cealaltă se referă la experiența Duhului, în care Petru și comunitatea primară recunosc riscul de a pune limite nejustificate împărtășirii credinței. Experiența sinodală de a merge împreună, în urmarea Domnului și în ascultarea față de Duhul, va putea primi o inspirație decisivă de la meditare a acestor două momente ale Revelației.

Isus, mulțimea, apostolii

17. În structura sa fundamentală, o scenă originală apare ca o constantă a modului cu care Isus se revelează de-a lungul întregii Evanghelii, vestind venirea Împărăției lui Dumnezeu. Actorii aflați în joc sunt în mod esențial trei (plus unul). Primul este desigur *Isus*, protagonistul absolut care ia inițiativa, semănând cuvintele și semnele venirii Împărăției fără a „avea părtinire” (cf. *Fap* 10,34). În diferite forme, Isus acordă o atenție specială celor „despărțiți” de Dumnezeu și celor „abandonați” de comunitate (păcătoșii și săracii, în limbajul evanghelic). Prin cuvintele sale și acțiunile sale, El oferă eliberarea de rău și convertirea la speranță, în numele lui Dumnezeu Tatăl și în puterea Duhului Sfânt. În diversitatea chemărilor și a răspunsurilor de primire a Domnului, trăsătura comună este că întotdeauna credința se evidențiază ca valorizare a persoanei: rugăciunea ei este ascultată, i se

dă ajutor în dificultățile sale, disponibilitatea ei este apreciată, demnitatea ei este confirmată de privirea lui Dumnezeu și restituită recunoașterii comunității.

18. De fapt, acțiunea de evanghelizare și mesajul de mântuire nu ar fi comprehensibile fără deschiderea constantă a lui Isus față de interlocutorul cel mai amplu posibil, pe care Evangheliile îl indică drept *mulțimea*, adică ansamblul persoanelor care îl urmează de-a lungul drumului, și uneori chiar îl caută în speranța unui semn și a unui cuvânt de mântuire: iată al doilea actor din scena Revelației. Vestirea evanghelică nu este adresată numai câtorva luminați sau aleși. Interlocutorul lui Isus este „poporul” vieții comune, acel „oricine” al condiției umane, pe care El îl pune direct în contact cu darul lui Dumnezeu și chemarea la mântuire. Într-un mod care surprinde și uneori îi scandalizează pe martori, Isus acceptă ca interlocutori pe toți cei care ies în evidență din mulțime: ascultă argumentele arzătoare ale femeii canaaneene (cf. *Mt* 15,21-28), care nu poate accepta să fie exclusă de la binecuvântarea pe care El o aduce; își permite dialogul cu samariteana (cf. *In* 4,1-42), în pofida condiției ei de femeie compromisă social și religios; solicită actul de credință liber și recunoscător al orbului din naștere (cf. *In* 9), pe care religia oficială îl lichidase ca străin de perimetrul harului.

19. Unii îl urmează mai explicit pe Isus, trăind fidelitatea uceniciei, în timp ce alții sunt invitați să se întoarcă la viața lor obișnuită: însă toți mărturisesc forța credinței care i-a mântuit (cf. *Mt* 15,28). Între cei care-l urmează pe Isus se detașează clar figura *apostolilor* pe care El însuși îi cheamă, încă de la început, destinându-i la medierea autoritară a raportului mulțimii cu Revelația și cu venirea Împărăției lui Dumnezeu. Intrarea acestui al treilea actor pe scenă nu are loc grație unei vindecări sau convertiri, ci coincide cu chemarea lui Isus. Alegerea apostolilor nu este privilegiul unei poziții exclusiviste de putere și separare, ci harul unei slujiri incluzive de binecuvântare și împărtășire. Datorită darului Duhului Domnului Înviat, ei trebuie să păzească locul lui Isus, fără a-L înlocui: să nu pună filtre prezenței Sale, ci să facă mai lesnicioasă întâlnirea cu El.

20. Isus, mulțimea în varietatea sa, apostolii: iată imaginea și misterul de contemplat și de aprofundat încontinuu pentru ca Biserica să devină tot mai mult ceea ce este. Niciunul din cei trei actori nu poate să iasă din scenă. Dacă lipsește Isus și în locul său intră altcineva, Biserica devine un contract între apostoli și mulțime, al cărei dialog va ajunge să urmeze planul jocului politic. Fără apostoli, autorizați de Isus și instruiți de Duhul, raportul cu adevărul evanghelic se întrerupe și mulțimea rămâne expusă unui mit sau unei ideologii despre Isus, fie că-l primește, fie că-l refuză. Fără mulțime, relația apostolilor cu Isus se corupe într-o formă sectară și autoreferențială a religiei, iar evanghelizarea – care provine din revelarea de Sine pe care Dumnezeu o adresează personal tuturor, oferind mântuirea Sa – își pierde lumina.

21. Există apoi actorul „în plus”, antagonistul, care aduce pe scenă separarea diabolică a celorlalți trei. În fața perspectivei perturbatoare a crucii, există discipoli care pleacă și mulțimi care își schimbă atitudinea. Capcana care dezbină – deci

distorsionează un drum comun – se manifestă deopotrivă în formele rigorii religioase, ale impunerii morale care se prezintă ca mai exigentă decât cea a lui Isus și în puterea de seducție a unei înțelepciuni politice lumești care se vrea mai eficace decât un discernământ al spiritelor. Pentru a ne sustrage de la înșelătoriile celui de-al „patrulea actor” este necesară o convertire continuă. Este emblematic în acest sens episodul centurionului Corneliu (cf. *Fap* 10), antecedent al celui „conciliu” din Ierusalim (cf. *Fap* 15) care constituie o referință crucială pentru o Biserică sinodală.

O dublă dinamică de convertire: Petru și Corneliu (*Fap* 10)

22. Episodul relatează înainte de toate convertirea lui Corneliu, care chiar primește un soi de bună veste. Corneliu este păgân, probabil roman, centurion (oficial cu grad mic) al armatei de ocupație, care practică o meserie bazată pe violență și samavolnicie. Și totuși este devotat rugăciunii și pomenii, adică întreține relația cu Dumnezeu și se îngrijește de aproapele. Chiar la el intră în mod surprinzător îngerul, îl cheamă pe nume și îl îndeamnă să trimită – verbul misiunii! – pe servitorii săi la Iope pentru a-l chema – verbul vocației! – pe Petru. Relatarea devine atunci cea a convertirii acestuia din urmă, a lui Petru care în aceeași zi a primit o viziune în care un glas îi poruncește să ucidă și să mănânce animale, dintre care unele erau necurate. Răspunsul său este hotărât: „Nicidecum, Doamne” (*Fap* 10,14). Recunoaște că Domnul este cel care îi vorbește, dar îi opune un refuz categoric, pentru că acea poruncă demolează precepte din Torah la care nu poate renunța din cauza identității sale religioase, care exprimă un mod de a înțelege alegerea ca diferență ce comportă separare și excludere față de celelalte popoare.

23. Apostolul rămâne profund tulburat și, în timp ce se întrebă cu privire la sensul celor întâmplate, ajung bărbații trimiși de Corneliu, pe care Duhul îi indică drept trimiși ai Săi. Petru le răspunde cu cuvinte care amintesc cuvintele lui Isus în Grădina Măslinilor: „Eu sunt cel pe care îl căutați” (*Fap* 10,21). Este o adevărată convertire, o trecere dureroasă și imens de rodnică de ieșire din propriile categorii culturale și religioase: Petru acceptă să mănânce împreună cu cei păgâni o mâncare pe care mereu a considerat-o interzisă, recunoscând-o ca instrument de viață și de comuniune cu Dumnezeu și cu ceilalți. În întâlnirea cu persoanele, primindu-le, mergând împreună cu ele și intrând în casele lor, își dă seama de semnificația viziunii sale: nicio ființă umană nu este nevrednică în ochii lui Dumnezeu și diferența instituită de alegere nu este preferință exclusivă, ci slujire și mărturie de suflu universal.

24. Și Corneliu, și Petru implică în traseul lor de convertire alte persoane, făcând din ele însoțitori de drum. Acțiunea apostolică realizează voința lui Dumnezeu creând comunitate, dând la o parte îngrădiri și promovând întâlnirea. Cuvântul joacă un rol central în întâlnirea dintre cei doi protagoniști. Începe Corneliu, împărtășind experiența pe care a trăit-o. Petru îl ascultă și după aceea ia cuvântul, comunicând la rândul său ceea ce i s-a întâmplat și mărturisind apropierea Domnului, care merge în întâmpinarea fiecărei persoane pentru a o elibera de ceea

ce o face prizonieră a răului și îi mortifică umanitatea (cf. *Fap* 10,38). Acest mod de a comunica este asemănător cu acela pe care Petru îl va adopta atunci când la Ierusalim credincioșii circumciși îl vor certa, acuzându-l că a încălcat normele tradiționale, pe care pare să se concentreze toată atenția lor, neținând cont de revărsarea Duhului: „Ai intrat la oameni care nu au primit circumcizia și ai mâncat împreună cu ei” (*Fap* 11,3). În acel moment de conflict, Petru relatează ceea ce i s-a întâmplat și reacțiile sale de descumpănire, neînțelegere și împotrivire. Tocmai asta îi va ajuta pe interlocutorii săi, inițial agresivi și refractari, să asculte și să primească ceea ce s-a întâmplat. Scriptura va contribui la interpretarea sensului, așa cum se va întâmpla după aceea și la „conciliul” din Ierusalim, într-un proces de discernământ care este o ascultare în comun a Duhului.

IV. Sinodalitatea în acțiune: piste pentru consultarea poporului lui Dumnezeu

25. Luminat de Cuvânt și întemeiat în Tradiție, drumul sinodal se înrădăcinează în viața concretă a poporului lui Dumnezeu. De fapt, prezintă o particularitate care este și o resursă extraordinară: obiectul său – sinodalitatea – este și metoda sa. Cu alte cuvinte, constituie un fel de șantier sau experiență-pilot, care permite să se înceapă pentru a aduna imediat roadele dinamismului pe care convertirea sinodală progresivă îl introduce în comunitatea creștină. Pe de altă parte nu poate decât să facă trimitere la experiențele de sinodalitate trăită, la diferite niveluri și cu grade diferite de intensitate: punctele lor de forță și succesele lor, precum și limitele și dificultățile lor oferă elemente prețioase discernământului cu privire la direcția în care trebuie continuat să se meargă. Cu siguranță aici se face referință la experiențele activate de actualul drum sinodal, dar și la toate acelea în care deja se experimentează forme de „a merge împreună” în viața obișnuită chiar și atunci când nici măcar nu se cunoaște sau nu se folosește termenul de sinodalitate.

Întrebarea fundamentală

26. Întrebarea fundamentală care conduce această consultare a poporului lui Dumnezeu, așa cum s-a amintit deja la început, este următoarea:

O Biserică sinodală, vestind Evanghelia, „merge împreună”: cum se realizează astăzi acest „a merge împreună” în Biserica voastră particulară? Ce pași ne invită Duhul să facem pentru a crește în acest „a merge împreună” al nostru?

Pentru a răspunde sunteți invitați:

- a) să vă întrebați ce experiențe ale Bisericii voastre particulare vă readuce în minte întrebarea fundamentală;
- b) să recitiți mai în profunzime aceste experiențe: ce bucurii au adus? Ce dificultăți și obstacole au întâlnit? Ce răni au scos în evidență? Ce intuiții au trezit?
- c) să percepeți roadele care trebuie împărtășite: în aceste experiențe unde răsună glasul Duhului? Ce anume ne cere El? Care sunt punctele de confirmat, perspectivele de schimbare, pașii de făcut? Unde înregistrăm un consens? Ce drumuri se deschid pentru Biserica noastră particulară?

Diferite împărțiri ale sinodalității

27. În rugăciunea, reflecția și împărtășirea provocată de întrebarea fundamentală, este oportun să se țină cont de trei planuri pe care se împarte sinodalitatea ca „dimensiune constitutivă a Bisericii”²⁰:

- planul stilului cu care Biserica trăiește și lucrează în mod obișnuit, care exprimă natura sa de popor al lui Dumnezeu care merge împreună și se adună în adunare, convocat de Domnul Isus în virtutea Duhului Sfânt pentru a vesti Evanghelia. Acest stil se realizează prin „ascultarea comunitară a Cuvântului și celebrarea Euharistiei, fraternitatea comuniunii și coresponsabilitatea și participarea întregului popor al lui Dumnezeu, la diferitele sale niveluri și în distincția diferitelor slujiri și roluri, la viața sa și la misiunea sa”²¹;
- planul structurilor și al proceselor ecleziale, determinate și din punctul de vedere teologic și canonic, în care natura sinodală a Bisericii se exprimă în mod instituțional la nivel local, regional și universal;
- planul proceselor și al evenimentelor sinodale în care Biserica este convocată de autoritatea competentă, conform procedurilor specifice determinate de disciplina ecleziastică.

Deși sunt distincte dintr-un punct de vedere logic, aceste trei planuri fac trimitere unul la altul și trebuie să fie ținute împreună în mod coerent, altminteri se transmite o contramărturie și se amenință credibilitatea Bisericii. De fapt, dacă nu se întrupează în structuri și procese, stilul sinodalității degenerază cu ușurință de la planul intențiilor și al dorințelor la cel al retoricii, în timp ce procesele și evenimentele, dacă nu sunt animate de un stil adecvat, sunt formalități goale.

28. În afară de asta, în recitirea experiențelor trebuie ținut cont că „a merge împreună” poate să fie înțeles din două perspective diferite, puternic interconectate. Prima privește la viața internă a Bisericilor particulare, la raporturile dintre subiecții care le constituie (în primul rând raporturile între credincioși și păstorii lor, și prin organismele de participare prevăzute de disciplina canonică, inclusiv sinodul diecezan) și la comunitățile în care se împart (îndeosebi parohiile). Apoi ia în considerare raporturile episcopilor între ei și cu episcopul de Roma, și prin organismele intermediare de sinodalitate (sinoadele episcopilor din Bisericile patriarhale și arhiepiscopale majore, consilii ale ierarhilor și adunări de ierarhi din Bisericile *sui iuris*, conferințe episcopale, cu exprimările lor naționale, internaționale și continentale). Se lărgeste deci la modul în care fiecare Biserică particulară integrează în interiorul său contribuția diferitelor forme de viață monahală, călugărească și consacrată, a asociațiilor și mișcărilor laicale, a instituțiilor ecleziale și ecleziastice de diferite genuri (școli, spitale, universități, fundații, realități de caritate și asistență etc.). În sfârșit, această perspectivă cuprinde și relațiile și inițiativele comune cu frații și surorile din celelalte confesiuni creștine, cu care împărtășim darul aceluiași Botez.

²⁰ CTI, *Sinodalitatea în viața și în misiunea Bisericii*, nr. 70.

²¹ *Ivi.*

29. A doua perspectivă ia în considerare modul în care poporul lui Dumnezeu merge împreună cu întreaga familie umană. Privirea se va opri astfel asupra stării relațiilor, a dialogului și a eventualelor inițiative comune cu credincioșii din alte religii, cu persoanele îndepărtate de credință, precum și cu ambiente și grupuri sociale specifice, cu instituțiile lor (lumea politiciii, a culturii, a economiei, a finanțelor, a muncii, cu sindicate și asociații antreprenoriale, organizații neguvernamentale și din societatea civilă, mișcări populare, minorități de diferite genuri, săraci și excluși etc.).

Zece nuclee tematice de aprofundat

30. Pentru a ajuta la evidențierea experiențelor și a contribui în manieră mai bogată la consultare, indicăm aici în continuare și zece nuclee tematice care împart diferitele fațete ale „sinodalității trăite”. Vor fi adaptate la diferitele contexte locale și treptat integrate, explicate, simplificate, aprofundate, acordând atenție deosebită celor care au dificultăți mai multe de a participa și de a răspunde: *Vademecumul* care însoțește acest Document pregătit oferă în această privință instrumente, parcursuri și sugestii pentru ca diferitele nuclee de întrebări să inspire concret momente de rugăciune, formare, reflecție și schimb.

I. ÎNSOȚITORII DE CĂLĂTORIE

În Biserică și în societate suntem pe același drum umăr la umăr. În Biserica voastră locală, cine sunt cei care „merg împreună”? Când spunem „Biserica noastră”, cine face parte din ea? Cine ne cere să mergem împreună? Care sunt însoțitorii de călătorie, și în afara perimetrului eclezial? Care persoane și grupuri sunt lăsate la margini, în mod expres sau în fapt?

II. ASCULTAREA

Ascultarea este primul pas, dar cere să avem mintea și inima deschise, fără prejudecăți. Pe cine este „datoare să asculte” Biserica noastră particulară? Cum sunt ascultați laicii, îndeosebi tinerii și femeile? Cum integrăm contribuția consacratelor și a consacraților? Ce spațiu are glasul minorităților, al celor respinși și al celor excluși? Reușim să identificăm prejudecăți și stereotipuri care ne împiedică ascultarea? Cum ascultăm contextul social și cultural în care trăim?

III. LUAREA CUVÂNTULUI

Toți sunt invitați să vorbească având curaj și parrhesia, adică integrând libertatea, adevărul și caritatea. Cum promovăm în cadrul comunității și al organismelor ei un stil comunicativ liber și autentic, fără duplicități și oportuniste? Dar față de societatea din care facem parte? Când și cum reușim să spunem ceea ce ne stă la inimă? Cum funcționează raportul cu sistemul *media* (nu numai cel catolic)? Cine vorbește în numele comunității creștine și cum este ales?

IV. CELEBRAREA

„A merge împreună” este posibil numai dacă ne întemeiem pe ascultarea comunitară a Cuvântului și pe celebrarea Euharistiei. În ce mod rugăciunea și celebrarea liturgică inspiră și orientează efectiv acest „a merge împreună”? Cum inspiră deciziile mai importante? Cum promovăm participarea activă a tuturor credincioșilor la liturgie și la exercitarea funcției de a sfinți? Ce spațiu este dat exercitării slujirilor lectoratului și acolitatului?

V. CORESPONSABILI ÎN MISIUNE

*Sinodalitatea este în slujba misiunii Bisericii, la care toți membrii săi sunt chemați să participe. Întrucât toți suntem discipoli misionari, în ce mod fiecare botezat este convocat pentru a fi protagonist al misiunii? Cum îi susține comunitatea pe membrii săi angajați într-o slujire în societate (angajare socială și politică, în cercetarea științifică și în învățământ, în promovarea dreptății sociale, în apărarea drepturilor umane și în îngrijirea casei comune etc.)? Cum îi ajută să trăiască aceste angajări într-o logică de misiune? Cum are loc discernământul cu privire la alegerile referitoare la misiune și cine participă? Cum au fost integrate și adaptate diferitele tradiții în materie sinodală care constituie patrimoniul multor Biserici, îndeosebi cele orientale, în vederea unei mărturii creștine eficace? Cum funcționează colaborarea în teritoriile unde sunt prezente Biserici *sui iuris* diferite?*

VI. DIALOGÂND ÎN BISERICĂ ȘI ÎN SOCIETATE

Dialogul este un drum de perseverență, care cuprinde și tăceri și suferințe, dar capabil să adune experiența persoanelor și a popoarelor. Care sunt locurile și modalitățile de dialog în cadrul Bisericii noastre particulare? Cum sunt abordate divergențele de viziune, conflictele, dificultățile? Cum promovăm colaborarea cu diecezele vecine, cu și între comunitățile călugărești prezente în teritoriu, cu și între asociații și mișcări laicale etc.? Ce experiențe de dialog și de angajare împărtășită dezvoltăm cu credincioșii din alte religii și cu cei care nu cred? Cum dialoghează și învață Biserica de la alte instanțe ale societății: de la lumea politicii, a economiei, a culturii, de la societatea civilă, de la săraci...?

VII. CU CELELALTE CONFESIUNI CREȘTINE

Dialogul dintre creștini de confesiune diferită, uniți de un singur Botez, are un loc deosebit în drumul sinodal. Ce raporturi întreținem cu frații și surorile din celelalte confesiuni creștine? La ce domenii se referă? Ce roade am luat din acest „a merge împreună”? Care sunt dificultățile?

VIII. AUTORITATE ȘI PARTICIPARE

O Biserică sinodală este o Biserică participativă și coresponsabilă. Cum se identifică obiectivele de urmărit, modul de a ajunge la ele și pașii de făcut? Cum

este exercitată autoritatea în cadrul Bisericii noastre particulare? Care sunt practicile de muncă în echipă și de coresponsabilitate? Cum se promovează slujirile laicale și asumarea de responsabilități din partea credincioșilor? Cum funcționează organismele de sinodalitate la nivelul Bisericii particulare? Sunt ele o experiență rodnică?

IX. DISCERNĂMÂNT ȘI DECIZIE

*Într-un stil sinodal se decide prin discernământ, pe baza unui consens care provine din ascultarea comună de Duhul. Cu ce proceduri și cu ce metode discernem împreună și luăm decizii? Cum se pot îmbunătăți? Cum promovăm participarea la decizii în sânul comunității structurate ierarhic? Cum îmbinăm faza consultativă cu cea deliberativă, procesul de *decision-making* cu momentul de *decision-taking*? În ce mod și cu ce instrumente promovăm transparența și responsabilitatea?*

X. FORMAREA PENTRU SINODALITATE

Spiritualitatea mersului împreună este chemată să devină principiu educativ pentru formarea persoanei umane și a creștinului, a familiilor și a comunităților. Cum formăm persoanele, îndeosebi cele care ocupă roluri de responsabilitate în cadrul comunității creștine, pentru a le face mai capabile să „meargă împreună”, să se asculte reciproc și să dialogheze? Ce formare oferim discernământului și exercitării autorității? Ce instrumente ne ajută să citim dinamicile culturii în care suntem cufundați și impactul lor asupra stilului nostru de Biserică?

Pentru a contribui la consultare

31. Scopul primei faze a drumului sinodal este să favorizeze un amplu proces de consultare pentru a aduna bogăția experiențelor de sinodalitate trăită, în diferitele lor împărțiri și fațete, implicând păstori și credincioșii din Bisericile particulare la toate nivelurile sale diferite, prin mijloacele cele mai adecvate în funcție de realitățile locale specifice: consultarea, coordonată de episcop, este adresată „preoților, diaconilor și credincioșilor laici din Bisericile lor, fie individual, fie asociați, fără a neglija contribuția prețioasă care poate veni de la consacrați și de la consacrate” (EC, nr. 7). În mod deosebit este cerută contribuția organismelor de participare din Bisericile particulare, în special consiliul prezbiteral și consiliul pastoral, de la care pornind cu adevărat „poate începe să capete formă o Biserică sinodală”²². La fel va fi prețioasă contribuția celorlalte realități ecleziale la care va fi trimis Documentul pregătitor, precum și cea a acelor care vor vrea să trimită direct propria contribuție. În sfârșit, va fi de importanță fundamentală să-și găsească spațiu și glasul săracilor și al celor excluși, nu numai al celor care ocupă vreun rol sau responsabilitate în cadrul Bisericilor particulare.

32. Sinteza pe care fiecare Biserică particulară o va elabora la sfârșitul acestei munci de ascultare și discernământ va constitui contribuția sa la parcursul Bisericii

²² Francisc, *Discurs pentru comemorarea celei de-a 50-a aniversări a instituirii Sinodului Episcopilor*.

universale. Pentru a face mai ușoare și sustenabile fazele următoare ale drumului, este important a reuși să se condenseze roadele rugăciunii și ale reflecției în circa zece pagini maximum. Dacă este necesar pentru a le contextualiza și a le explica mai bine, se vor putea atașa alte texte ca suport sau completare. Amintim că scopul Sinodului și prin urmare al acestei consultări nu este să producă documente, ci „să facă să răsară vise, să trezească profeții și viziuni, să facă să înflorească speranțe, să stimuleze încredere, să panseze răni, să îndeplinească relații, să învie zori de speranță, să învețe unul de la celălalt și să creeze un imaginar pozitiv care să lumineze mințile, să încălzească inimile, să redea forță mâinilor”²³.

Sigle

CTI Comisia Teologică Internațională

DV Conciliul al II-lea din Vatican, Constituția dogmatică *Dei Verbum* (18 noiembrie 1965)

EC Francisc, Constituția apostolică *Episcopalis communio* (15 septembrie 2018)

EG Francisc, Exortația apostolică *Evangelii gaudium* (24 noiembrie 2013)

FT Francisc, Scrisoarea enciclică *Fratelli tutti* (3 octombrie 2020)

GS Conciliul al II-lea din Vatican, Constituția pastorală *Gaudium et spes* (7 decembrie 1965)

LG Conciliul al II-lea din Vatican, Constituția dogmatică *Lumen gentium* (21 noiembrie 1964)

LS Francisc, Scrisoarea enciclică *Laudato si'* (24 mai 2015)

UR Conciliul al II-lea din Vatican, Decretul *Unitatis redintegratio* (21 noiembrie 1964)

²³ Francisc, *Discurs la începutul Sinodului dedicat tinerilor* (3 octombrie 2018).